

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ

**IV. ULUSLARARASI
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ SEMPOZYUMU**

-HANEFÎLİK-MÂTURÎDÎLİK-

05-07 MAYIS 2017

CİLT 1

Kastamonu Üniversitesi
IV. Uluslararası
Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu
-Hanefilik-Mâturîdîlik-

EDİTÖRLER

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇUHADAR

Yrd. Doç. Dr. Mustafa AYKAÇ

Arş. Gör. Yusuf KOÇAK

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

ISBN: 978-605-4697-06-9 (Tk)
978-605-4697-07-6 (1.c)

Aralık 2017, Kastamonu
Baskı: Kastamonu Üniversitesi Matbaası

Eserde yayımlanan bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin
ilmî ve hukuki sorumluluğu bildiri sahiplerine aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Her hakkı saklıdır.

HANEFÎLİK VE MÂTURÎDÎLİK ÜZERİNE YAPILAN ARAPÇA ARAŞTIRMALAR / TAHLİL VE DEĞERLENDİRME

Al-Maturidia And Al-Hanafia in Arabic Studies.

Description and Analysis

الحنفية والماتريدية في الدراسات العربية - توصيف وتحليل

Seyfullah KORKMAZ¹

Özet

Bu sunumda, İmam Ebu Hanife, Hanefî mezhebi, İmam Matûrîdî ve Matûrîdîlik üzerine yapılmış Arapça yayın ve araştırmaların pek çoğu üzerinde durulmuş, ardından da bu yayın ve araştırmalar hakkında bir değerlendirme yapılmıştır.

Arap dünyasında, Hanefîlik ve Maturîdîlik üzerine yapılan araştırmaları, son elli yıl öncesinde ve son elli yıl içerisinde yapılan araştırmalar şeklinde ikiye ayrılabilir. Son elli yıl içinde yapılan araştırmaları da genellikle, insaf hudutları içerisinde tarafsız kalanlar ve insaf hudutları içerisinde kalmayanlar şeklinde yine ikiye ayırmak mümkündür.

Arap dünyasında, Hanefîlik ve Maturîdîlik üzerine yapılan bilimsel araştırmaların sayısı ne yazık ki arzu edilen çoklukta değildir.

Mâtûrîdî ve onun fikirlerini benimseyenler, Mâverâünnehir'de yayılmaya çalışan Haricilik, Mutezile ve Şia yayılcılığına karşı önemli bir mücadele vermişlerdir. Günümüz İslam dünyasındaki terör belasına karşı Maturidîliğin bir çözüm sunabileceğine inanmaktayız. Bu nedenle Hanefîlik ve Maturîdîlik üzerinde daha çok araştırma ve yayın yapılmasına acilen ihtiyaç vardır.

Hanefîlik ve Maturîdîlik üzerine yapılmış Arapça araştırmalar incelenirken Maturîdî akaidi üzerinden Ehl-i Kible nasıl birbirlerine yaklaştırılabilir ya da en azından en Ehl-i Kible'nin birbirlerini katletmesi nasıl önlenebilir hususlarına da yer verildi.

Anahtar Kelimeler: Hanefîlik, Mâtûrîdîlik, Arapça Araştırmalar, Ehl-i Sünnet, Değerlendirme

Abstract

This research focuses on Arabic studies and researches around Imam Abu Hanifa, Hanafî school and Imam Maturîdî, and it evaluates these publications and researches. Imam Maturidi Muhammad b. Muhammad b. Mahmud al-Maturidi as-Samarqandi played a great role in the formation of Islamic theology and thought, however, there are not enough scholarly studies about him and his schooling.

It is hoped that this study will reflect on two main directions: the first presents the fairness and objectivity in describing and researching the two schools of thought; the second presents inflexibility and exclusion of the other..

Some of the research about Maturidism and Hanafism is far from telling the truth.. It is also possible to divide the researchers into two groups: those who remain within the fairness of the people and those who do not stay within the fairness of the people.

Mahturîdî and those who embraced the ideas of Mahturîdî gave an important struggle against the propagation of Shia and Mutezile that are trying to occupy the Islamic world. It is believed that the Maturidian can offer a solution to the terror of the Islamic world. For this reason, there is an urgent need for more research and publication on Hanafism and Maturidism.

¹ Assoc. Prof. / Doç. Dr. Seyfullah Korkmaz, Yarmouk University Faculty of Arts – Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, e.mail: skorkmaz@erciyes.edu.tr - seyfullahkorkmaz1@gmail.com

The researches about Ebu Hanife and Imam Maturîdî in the Arab World are stated and evaluated in this presentation. In the course of these studies, it is mentioned how the Ahl-i Qibble can be approached to each other through Maturidi akaidi, or at least how the most Ahl al Qibla how can be prevented from killing each other.

Keywords: Hanafism, Maturidism, Arabic Studies, Ahl-i Sunnah, Evaluation

الحنفية والماتريدية في الدراسات العربية- توصيف وتقييم

الدكتور سيف الله قورقماز

ملخص البحث

تهدف هذه الدراسة إلى استعراض العديد من الأبحاث المكتوبة باللغة العربية التي تناولت المذهب الحنفي والمذهب الماتريدي قصداً إلى بيان اتجاهات الباحثين في العالم العربي حول هذين المذهبين. وسيعتمد الباحث في دراسته على المنهج الوصفي إذ سيقوم الباحث باستعراض أبرز الدراسات المؤلفة خلال الخمسين سنة الماضية لتوصيف مضامينها واتجاهات أصحابها، ومن ثم المصير إلى تحليل الإتجاهات الفكرية والفقهية. ويتوقع من هذه الدراسة التنويه باتجاهين رئيسيين ظهرا خلال الخمسين سنة الماضية في التأليف حول هذين المذهبين: الإتجاه الأول يتصف بالإنصاف والموضوعية في التوصيف والبحث حول المذهب الحنفي والمذهب الماتريدي. واما الإتجاه الثاني فهو يتصف بالتشدد والإقصاء للأخر.. و في النهاية، قد حاول هذا البحث ان يتأكد على سبل الاستثمار من هذه الموضوعات في جمع المسلمين على الأصول العامة والكلية المحقق لوحدتهم.

كلمات البحث: الحنفية، الماترية، الدراسات العربية، التقييم .

Giriş

İmam Ebu Hanife, Hanifilik, İmam Matûrîdî ve Matûrîdîlik üzerine bugüne kadar pek çok araştırma ve yayın yapılmıştır. Bu çalışmada, Hanefîlik ve Maturîdilik üzerine Özellikle Arap dünyasında yapılmış Arapça araştırma ve yayınlar üzerinde durulacak ve bunların üzerinde bir değerlendirme yoluna gidilecektir.

İmam Ebu Hanife

Ebû Hanîfe veya İmâm-ı Âzam diye şöhret bulmuştur. İslâm'da hukukî düşüncenin ve içtihat anlayışının gelişmesinde önemli payı olmuştur. "Ebû Hanîfe" ifadesini gerçek anlamda künye değil bir lakap ve sıfat olarak kabul etmek gerekir. Onun öncülüğünde başlayan ve talebelerinin gayretiyle gelişip yaygınlaşan Irak fıkıh ekolü de imamın bu künyesine nispetle "Hanefî mezhebi" adını almıştır. "Büyük imam" anlamına gelen İmâm-ı Âzam sıfatının verilmesi de çağdaşları arasında seçkin bir yere sahip bulunması, hukukî düşünce ve içtihat metodunda belli bir çığır açması, döneminden itibaren birçok fakihin onun fikir ve metodu etrafında toplanmış olması gibi sebeplerle açıklanabilir. Babası Sabit'in hür ve Müslüman olarak doğup büyüdüğü hususunda görüş birliği vardır. Havaric, Cehmiyye, Mu'tezile, Müşebbihe, Kaderiyye, Cebriyye, Mürcie ve Şia'nın birer itikadî mezhep olarak teşekkül etmeye başladığı bir dönemde yetişen Ebu Hanife, akaid ve kelama dair görüşleriyle Ehl -i sünnet inancının oluşmasına zemin hazırlayan önemli alimlerdenidir. . (Uzunpostalcı, ss. 131-137; Ebu'l-Hâc, 2006, 8-100)

İmam Ebu Hanife (80-150/699-767), Kufe'de yetişti. Önce Kur'an ezberledi. Kıraatı, Kıraat-ı Seb'a alimlerinden olan İmam Asım b. Behdele'den öğrenmiştir. En önemli hocası, döneminde Küfe re'y ekolünün üstadı kabul edilen Hammad b. Ebu Süleyman'dır. Ebu Hanife'nin Hammad B. Ebu Süleyman'nın öğrencisi olduktan sonra fıkıh alanında iyice derinleştiği ve ağırlıklı olarak bu alanda otorite olduğu bilinmektedir. Ebu Hanife, 102 (720) yılından itibaren hocasının vefatına kadar on sekiz yıl süreyle onun ders halkasına devam etmiş, en seçkin öğrencileri arasında yer almış, hocasının bulunmadığı zamanlarda ona vekaleten ders verecek seviyeye yükselmiştir. Hocası Hammad'ın 120 (738) yılında ölümü üzerine, kırk yaşlarında iken arkadaşları ve öğrencilerin ısrarları üzerine hocasının yerine geçerek ders okutmaya başlamış, bu hocalığı bazı aralıklarla ölümüne kadar sürmüştür. Âlim ve fakih olarak meşhur olmuştur. Ömrünün elli iki yılı Emeviler, on sekiz yılı Abbasiler döneminde geçen Ebu Hanife, Emevî Halifesi Abdümelik b. Mervan'dan (685-705)

başlayarak son halife II. Mervan zamanına (744-750) kadar geçen bütün olaylara, hilafetin Emevîler'den Abbasîler'e geçişine ve Abbasi halifelerinden Ebü'l-Abbas es-Seffah (750-754) ile Ebu Ca'fer el-Mansur (754-775) zamanında gelişen olaylara şahit olmuştur.. (Ebu Zehra, 2009, 349,357,361,377; Uzunpostalcı, ss. 131-137).

İmam Maturîdî

İmam Maturîdî, takriben 238/852'de Maverâünnehir'de bulunan Semerkand'ın Matürîd köyünde doğmuştur. 333/944'te Semerkand'da vefat etmiştir. İmam Eşari ile aynı asırda yaşamıştır. İslamiyete çok değerli hizmetler vermiş ve ufuk açmış İslâm âlimlerinin başında gelir. Maverâünnehir'de Ehli Sünnet'e nispet edilen Kelâm ekolünün kurucusu ve mümessilidir. Maturîdinin yaşadığı çağda, ilim ve edebiyata hizmet etmiş olan Samanoğulları devleti (844-999) hüküm sürmekteydi. Bize kadar gelen *Te'vilâtu'l-Kur'an* ve *Kitâbü't-Tevhîd* gibi eserlerinden anlıyoruz ki, Maturîdî, Kelâm, Tefsir, Mezhepler Tarihi, Fıkıh ve Fıkıh usulünde derin bilgi sahibiydi. Mâtürîdî'nin hocaları, İmam A'zam Ebu Hanîfe'ye uzanan Ebu'n-Nasr el-İyazî, Ebu Bekr Ahmed el-Cürcânî ve Muhammed b. Mukatil er-Râzî'dir. Bunların hocası ise İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'den okumuş olan Ebu Süleyman b. Musa el-Cürcânî'dir. İmameyn lakabıyla tanınan İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed, İmam A'zam'ın en seçkin talebeleriydi. Maturîdî, hocalarından İmam A'zam'ın akaide dair el-Fıkhü'l-Ekber, er-Risale, el-Vasiyye, el-Fıkhü'l-Ebsat, el-Âlim ve'l-Müteallim isimli risalelerini de okuyup rivayet etmiştir. Matürîdî, Hâkim es-Semerkandî (340/951), Ebul-Hasen er-Rustuğfenî (v. 345/956), Ebu'l-Leys el-Buhârî, Ebu Muhammed Abdülkerim b. Musa el-Pezdevî (v. 390/999) gibi büyük âlimler de yetiştirmiştir. İmamları Mâtürîdiyye büyük bir sevgi ve saygı ile bağlı olan bu âlimler, Maverâünnehir'de Matürîdiyye mezhebini delilleri ile kuvvetlendirerek açıklamış ve yaymaya çalışmışlardır. Ehl-i Sünnet'in Kelâm metodunu daha ziyade doğru ve ilmi bir şekilde başlatan, akla ve nakle de lâyük oldukları değeri vererek bu iki asla bağlı kalan ve bu şekilde İslâm akaidini açıklamaya çalışan, imam Maturîdî olmuştur. Matürîdî, İmam Azam Ebu Hanîfe'nin özellikle akaide ait risalelerini hocalarından okuyup rivayet etmiştir. O Maverâünnehir'de Ebu Hanîfe ekolünün kamacısı, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatın reisi oldu. Bu sebeple akaitte bu mezhep Matürîdî'ye nispet edildi. Böylece Maverâünnehir topraklarında Hanefî mezhebinde bulunan Kelamcılara da "Maturîdiyye" denildi. (Ebu Zehra, 2009, 184; Muhammed - Hamâdî, 2007, 590-605; Bağçeci, 1986, 23-32.)

İmâm Mâtürîdî, Ebû Hanîfe'nin fikirlerini benimseyip nakletmiştir. Ayrıca bunların Kur'ân'a uygun olduklarını belirterek doğrulamaya çalışmıştır. Akâid-kelâm ve fıkıh alanında Ebû Hanîfe'ye uyduğunu da her zaman açıklamıştır. Ebû Hanîfe'nin din anlayışını teolojik ve epistemolojik olarak temellendiren en önemli İslâm âlimlerinden biridir. Mu'tezile'ye karşı Ehl-i Sünnet'i müdafaa eden Ebü'l-Hasen el-Eş'arî'ye muâsır olan Mâtürîdî, Mâverâünnehir'de (Orta Asya'da) yaşamış büyük bir âlimdir. Birbirlerinden hayli uzaklarda yaşayan, birbirleriyle karşılaşmamış olan bu âlimler, Mu'tezile'ye ve diğer mezheplere karşı aynı fikirleri savunuyorlardı. Bunun da başlıca sebebi, daha önce de işaret edildiği gibi Mu'tezile, Şîa ve Selefiyye'nin insanlar üzerinde uygulamaya çalıştıkları aşırı taassup ve şiddet idi. Nitekim bugün de 21. yüzyılda Müslümanlar arasında, o günlerde otaya çıkan taassup ve şiddet devam etmektedir. Temennimiz odur ki, Müslümanlara zarar veren ve onların gelişmelerini engelleyen ve dinin aslında ve özünde olmadığı halde beşerî ve akli yorumlarla ortaya atılmış bulunan yanlışlardan vazgeçilir ve yeni çözüm yolları bulunur. (Özek, 2012, 14-23)

HANEFİLİK VE MÂTURÎDİLİK ÜZERİNE YAPILAN ARAPÇA ARAŞTIRMALAR

Hanefilik ve Mâturîdilik üzerine yapılan Arapça araştırmalardan önemli gördüklerimizden bir kaç şunlardır.

a. Manzûmātu Usûlu'l-Fıkh Dirâse Nazariyye Vasfiyye

منظومات أصول الفقه دراسة نظرية وصفية

Suudi Arabistan Qassim University'de 2012 yılında Abdulaziz b. Abdullah b. Ali Nemle tarafından Arapça yazılmış Manzum Fıkıhlar üzerinde *Manzûmātu Usûlu'l-Fıkh Dirâsetun Nazariyye Vasfiyye* isimli bir araştırma yapılmıştır. Araştırma içerisinde, zamanında, Halep Diyarı Müftüsü unvanı ile meşhur olmuş olan Muhammed b. Hasan b. Ebi Yahya el-Kevakibî el-Halebî el- Hanefî (1018-1096H.) tarafından Neseffî'nin *Menâr* isimli eserini 1400 beyit içerisinde manzum anlatan ve Hanefî fikhî öğretiminde çok önemli bir yeri olan *Manzûmātu'l-Kevakibî* isimli manzum esere önemli bir yer verilmiştir. (Nemle, 2012)

b. Zahiratü't-Tirmîz bi'l-Harf fî Musannifâti'l- Mezâhibi'l-Fıkhîyyeti'l- Erba'a

في مصنفات المذاهب الفقهية الأربعة ظاهرة الترميز بالحرف

1427H. / 2006H. yılında, Ürdün Yermuk Üniversitesi İslamî Araştırmalar Fakültesi Öğretim Üyesi Abdulcelil Züheyr Damra'nın *Zahiratü't-Tirmîz bi'l-Harf fî Musannifâti'l-Mezâhibi'l-Fıkhîyyeti'l- Erba'a* (Damra, 2006) isimli, başta Hanefî fikhî kitapları olmak üzere, dört mezhebin fikhî eserlerinde görülen kısaltmalar üzerine yaptığı çalışması yayınlamıştır. Bu eser, fikhî alanında araştırma yapanlara kolaylıklar sağlamaktadır.

c. Kitabu'l- Estrar fi'l-Usûl ve'l-Furû' fî Takvîmi Edilleti's-Şer'i

كتاب الأسرار في الأصول والفروع في تقويم أدلة الشرع، دراسة وتحقيق: الدكتور محمود توفيق عبد الله العواظلي الرفاعي

Mahmud Tefvik Abdullah el-Avatılî er-Rifâî tarafından, El-Kâdı Ebî Zeyd Abdulah b. Ömer İsa ed-Debûsî (öl: 432 H.)'nin *el- Estrar fi'l-Usûl ve'l-Furû' fî Takvîmi Edilleti's-Şer'i* isimli el yazma eseri üzerine yapılan tetkik, 1999 senesinde Amman'da, dört cilt olarak yayınlanmıştır. (Rifâî, 1999). Bu eserin Hanefî fikhında önemli bir yeri vardır.

d. Şerhu'l- Fıhhi'l- Ekber شرح الفقه الأكبر

İmam Ebû Hanife'nin Fıkhı'l- Ekber isimli eseri üzerine Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Hanefî el-Semerkindî'nin (333H.) yazdığı *Şerhu'l- Fıhhi'l- Ekber* isimli eser, Katar Diyanet İşleri İdaresi desteğiyle Hindistan Haydarabat kentinde 1321 H. Yılında Abdullah b. İbrahim el- Ensârî tarafından özenle gözden geçirilerek itina ile basılmıştır. (el-Ensârî, 1321 H.)

e. Mâturîdiyye - Diraseten ve Takvîmen (الماتريدية دراسة و تقويم)

Ahmed b. Awad b. Dâhil el- Lehîbî el- Harbî tarafından Riyad'da H. 1409 yılında *el-Mâturîdiyye - Diraseten ve Takvîmen (الماتريدية دراسة و تقويم)* başlığı altında Maturîdilik üzerinde bir tasnif çalışması yapılmıştır. Bu çalışma bir çok yönden esaslı bir eleştiriye tabi tutulmalıdır. (Harbî, 1409 H.)

f. Adâu'l-Maturîdiyye li'l-'Akîdeti's-Selefiyye, el- Maturîdiyye ve Mevkıfuhum min Tevhîdi'l-Esmâi ve's-Sıfât

عداء الماتريدية للعقيدة السلفية – الماتريدية – الماتريدية و موقفهم من توحيد الأسماء و الصفات

Taif'te 1998 yılında Mektebetu's-Sadîk isimli yayınevi tarafından ikinci baskısı yapılan “'Adâu'l-Maturîdiyye li'l-'Akîdeti's-Selefiyye, el- Maturîdiyye ve Mevkıfuhum min Tevhîdi'l-Esmâi ve's-Sıfât (Maturîdiyye'nin Selefiyye Akîdesine Düşmanlığı..) isimli yayın farklı bir çalışmadır. Çalışma, Medine İslam Üniversitesinde Şems es-Selefi el-Efgânî

tarafından hazırlanan ve 1989 yılında kabul edilen yüksek lisans tezinin yine tezi sunan tarafından ilavelerle geliştirilmiş halidir. Bu çalışmada Maturîyye, Ehl-i Sünnet'ten sayılmayarak insaf hudutları dışına çıkıldığı görülmektedir. Tabii ki burada birkaç baskı yapacak desteği kimlerin ne maksatlarla yaptıklarının da ayrıca araştırılması gerekmektedir. Bu yayında kelime oyunları ve maksatlı yorumlarla hakikatin anlaşılma hale sokulduğunu görüyoruz. (Şems es-Selefi el-Efgânî, 1998).

g. **el- Kuds fi'l- Ahdi'l-Osmanî** (1516-1566). **القدس في العهد العثماني**

Eser, Kudüs'ün Sultan Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı devleti topraklarına katılmasının akabinde gelen 1516 – 1566 yıllarını içine alan kapsamlı bir araştırmadır. Kitapta bu zaman diliminde Kudüs'te bulunan meşhur Hanefî fıkıhçıları ile Kudüs Hanefî öğretim kurumları hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. (Goşe, 2009, 65, 202, 272).

i. **Ebu Hanife Batalu'l- Hurriyye ve'- Tesâmuh fi'l- İslâm**

أبو حنيفة بطل الحرية والتسامح في الإسلام

“İslam'da Hüriyet ve Tesamuh Kahramanı Ebu Hanife”, ismini taşıyan bu çalışma, İmam Azam Ebu Hanife'nin yol ayrımında en iyi örnek olduğuna vurgu yapmaktadır. Çağımızdaki bir çok probleme Ebu Hanife'den aldığı örneklerle çözüm getirileceği dile getirilmektedir. Kitaptaki başlıklar şunlardır: Ebu Hanife; Adam Gibi Adam, Tacir, Camide, Müfekkîr, Öğrencileri, Irak'ta, Kufe'de, Fıkıhta, Ehl-i Rey İmamı, Kadılıkta ve Tarihte.. (el-Cündî, 1983).

j. **Ebu Hanife en-Nu'man** **أبو حنيفة النعمان** (80-150 H.)

Eser, ilk sayfasında “Hâze'r-Racul هذا الرجل “ başlığı altında Ebu Hanife'yi veciz sözlerle metheden önemli mezhep imamı ve ilim adamlarının sözlerine yer vermiştir. İmam Şafi'î , Ahmed b. Hanbel, İmam Ebu Yusuf ve İmam Sufyan Sevri ve benzeri büyük ilim adamlarının Ebu Hanife'yi çeşitli yönlerle methettiklerini görüyoruz. 312 sayfalık bu eserde İmam Hanife'nin tüm yönleri hakkında övgü dolu sözlerle objektif bilgiler sunulmuştur. (Gavcî, 2009, 1-312).

k. **Ebu Mansur el-Maturîdî ve Devruhu fi Neş'eti'l- Maturîdiyye**

أبو منصور الماتريدي ودوره في نشأة الماتريديّة

Saddam Casim Muhammed ve Mahmud Feyyaz Hamâdî tarafından hazırlanan “Ebu Mansur Maturîdî ve Maturidiyye'nin Ortaya Çıkışı” isimli makale, Mecelletu Diyâla isimli derginin yirmi altıncı sayısında 2007 yılında neşredilmiştir. Makalede Samanîler zamanında Horasan ve ve maverâünnehr'de çeşitli mezheplerin görüldüğünden, Samanîler'in çoğunluğunun Hanefî Mezhebinden olduklarından, Hanefîliğin Belh, Buhara, Semerkant, İsfahan, Tus, Fergane, Havarizm, Gazne ve Kirman'da çoğunlukla yayıldığından bunun yanında az da olsa Şafi'îlerin de bulunduğu bahsedilmektedir. Ardında da Ebu Hanife'nin vefatında sonra talebelerinin ya da Ebu Hanife görüşlerini benimseyenlerin liderleri Ebu Mansur Maturîdî es- Semerkandî'ye nisbetle Maturîdî olarak adlandırıldığı dile getirilmektedir. Eser, Maturîdîliğin Semerkant'tan Meverâünnehir'deki diğer şehirlere hızla yayılmasının sebebini, Samanîlerin Ebu Hanife Mezhebini benimsemiş olmalarına ve İmam Maturîdî'nin de Ebu Hanife mezhebinden olmasına bağlanmaktadır. Bu araştırmada, İmam Maturîdî, fikirleri, metodu ve diğer Maturîdî ilim adamları hakkında ayrıntılı bilgi sunulmaktadır.(Casim – Hamadî, 2007).

1. **Havariku'l- 'Âde İnde Maturîdî** **خوارق العادة عند الماتريدي**

Zahir b. Muhammed. Sa'îd eş-Şehrî tarafından hazırlanmış bir araştırmadır. Eserde hâriku'l- 'âde konusunda Ehl-i Sünnetin görüşü, Maturîdîlik'te nübüvveti ispat yolları, Maturîlik'te hâriku'l- 'âde, Maturidilikte mu'cizenin tarifi, Maturîdilikte evliyanın kerameti ve Mu'cize ile keramet arasındaki farklar ayrıntılı açıklanmıştır. (Şehri, 1431 H., 1-31)

i. Dirâsetun Tahlîliyyetun li-Mefhûmi'l- İstihsan fi'l- Mezhebi'l- Hanefi Beyne Merhaletey et-Te'sîs ve't-Tedvîn

دراسة تحليلية لمفهوم الاستحسان في المذهب الحنفي بين مرحلتى التأسيس والتدوين

(Hanefi Mezhebindeki İstihsan Kavramına Dair Tahlîlî Bir Araştırma: Tedvîn ve Te'sîs Aşamaları Arası)

Araştırmada, Hanefî mezhebindeki istihsan kavramının, tedvin ve te'sîs aşamaları arasında kullanılma durumu, Müteahhirînin konuyu nasıl değerlendirdikleri hususları tahlîlî bir şekilde araştırılmıştır. Araştırma Cezayir doğumlu Nu'man Cagîm tarafından yapılmıştır. (Cagîm, 2005).

j. Te'nîbu'l- Hatîb alâ Mâ Sâgahu fî Tercemeti Ebî Hanife mine'l- Ekazîb ve et - Terhîb bi'Nakdi'n-Te'nîb

تأنيب الخطيب على ما ساقه في ترجمة أبي حنيفة من الأكاذيب و بلبه الترحيب بنقد التأنيب

Muhammed Zahid b. El -Hasen el-Kevserî tarafından te'lif edilen iki çalışma yukarıdaki isim altında bir kitap olarak yayınlanmıştır. Eserde İmam Ebu Azam Ebu Hanife ilgili yalan haber ve iftiralara cevaplar verilmiştir. (Muhammed Zâhid b. El- Hasen el-Kevserî, 3-176).

k. Mevkîfu'l- Akli ve'l- Alem, موقف العقل و العالم

موقف العقل والعلم والعالم

Mustafa Sabri Efendi (Turhal 1869 – 1954 Mısır), müderris, Meclis-i Mebusan mebusu ve şeyhülislam olmuştur. Fıkıh alanında pek çok eseri vardır. *Mevkîfu'l- Akli ve'l- Alem* isimli kitabı, dört ciltlik kapsamlı bir eserdir. Şeyhulislam Mustafa Sabri Efendi, siyasî olaylardan elini çekip sukûnet bulunca İslam akaidine dair bu eserini hazırlamıştır. Eserin pek çok yerinde İmam Ebu Hanife ve İmam Maturî'nin görüşlerine ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. (Şeyhulislam Mustafa Sabri Efendi, I-IV, Beyrut 1981).

l. Medresetu İmam Hanife, Târîhuha ve Terâcimu Şuyuhihâ ve Muderrîsiha

مدرسة الإمام ابو حنيفة تاريخها و تراجم شيوخها ومدرسيها

Eser, Ebu Hanife ekolünün başlangıçtan günümüze kadar olan aşamalarını, hocalarını, metot, üslup ve programlarını bilimsel bir şekilde anlatmaktadır. (Azamî, 1983, 2-228).

m. İmamü'l-Eimmeti'l-Fukahâ' إمام الأئمة الفقهاء

Eser, Belka Üniversitesi Usûlu'd-Din Fakültesi öğretim üyelerinden Salah Muhammed Ebu'l-Hac tarafından hazırlanmıştır. Araştırmacı, kitabının mukaddime kısmında, İmam Azam Ebu Hanife ilgili yazılan tüm kitapları gözden geçirip ve bu kitapların bazılarında bilginin İmam Azam Ebu Hanife'ye intikali hususunda gerekli açıklığının olmadığını anladıktan sonra tasnif nitelikli bu eserini hazırladığından bahsetmektedir.

Kitabın birinci bölümünde, "Asr-ı Nebvî'den İmam Azam Zamanına Kadar Fıkıh" konusu işlenmiştir. İkinci bölümde İmam Ebu Hanife'nin hayatı, tabakası ve hocaları konusunda ayrıntılı bilgi sunulmuştur. bölümde İmam Ebu Hanife'nin güvenilirliği konusu ele alınmıştır. Dördüncü bölümde İmam Ebu Hanife'nin usulü, akidesi ve kitapları üzerinde durulmuştur. Eser geniş muhtevası ile iyi bir çalışma olarak görülmektedir. (Ebu'l-Hac, Amman 2006, 5 – 250.)

n. El- Kavâ'idu ve'd- Davabıtü'l-Fıkhiyye el-Vâkıa fî Kitabi't-Tahrir li'l- Husayri Ta'likan ve Tatbîkan

القواعد والضوابط الفقهية الواقعة في كتاب التحرير للحصيري تعليقا وتطبيقا

Araştırma Ali Ahmed Gulam Muhammed Nedvî (علي أحمد غلام محمد الندوي) tarafından Mekke Ummu'l-Kura Üniversitesi Şeriat ve İslamî Araştırmalar Fakültesi Fıkıh ve Usul

Anabilim Dalında H. 1409 yılında doktora tez çalışması olarak hazırlanmıştır. Hindistan doğumlu araştırmacı yazar Ahmed Gulam Muhammed Nedvî, aslî kaynaklardan malî hükümleri ihtihrac ederek hal-i hazır muasır durumla bağlantı sağlamasından dolayı kendisine 1424 /2004 yılında Uluslararası Melik Faysal ödülü verilmiştir.

İmam Cemaleddin Husayrî (öl:636 H.)'nin *et-Tahrîr* isimli eseri, İmam Muhammed b. el- Hasen eş- Şeybanî'nin *el- Câmiu'l-Kebîr* isimli eseri üzerine yapılmış en önemli şerhtir. Bilindiği gibi İmam Muhammed b. El-Hasen eş- Şeybanî, ekseriyetle fikhî meselelerde iki büyük alim İmam Ebu Hanife ve İmam Ebu Yusuf'la ya da en azından bu iki alimden biri ile ittifak halinde olmuştur. İmam Ebu Muhammed, fikhın dallarını ilk kez ilim dünyasına tanıtan Alimdir. Ayrıca İmam Ebu Muhammed, uluslararası hukukun öncüsü ve İslam iktisat sistemini en iyi açıklayanlardandır. Bu yönleriyle bu araştırma, Hanefî fikhı açısından çok kıymetli bir çalışmadır. (Nedvî, 1409 H., 1-532).

o. İmâm Mâtürîdî'nin Tefsir Metodu

منهج الإمام الماتريدي في تفسير القرآن بين علم الكلام وأصول الأحكام

Fas'lı ilim adamlarından Abdurrahim el-Âlemî tarafından yapılan bu çalışmada, İmam Maturîdî'nin Kur'an'ı anlama hususundaki tefsir metodu üzerinde durulmuştur. Çalışmanın esasını, İmâm Mâtürîdî'nin tefsirindeki ve müteşâbih âyetleri tevildeki metodu ile onun fıkıh, kelâm gibi değişik ilim alanlarındaki uzmanlığını tefsirine ne şekilde yansıttığı hususu oluşturmaktadır. Bu çalışma, 22-24 Mayıs 2009 tarihleri arasında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde yapılan “*Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*” başlıklı “Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı”da bildiri olarak sunulmuştur. Çalışmanın kapsamlı bir kaynakçası vardır. (El-Âlemî, İstanbul, 2009, 331-349).

ö. **Beyne'l-Nakli ve'l- Akli Menhecü'l- İmam Ebû Mansur el- Maturîdî..** (İmâm Mâtürîdî'nin Kelâm Yöntemi Olarak Akıl İle Nakil Arasında Kurduğu Denge)

بين النقل والعقل منهج الإمام أبي منصور الماتريدي العقدي

Ürdün, Ürduniye Üniversitesi öğretim elemanlarından Merve Mahmud Hareme tarafından 2009 yılında *Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik* isimli sempozyumda bildiri olarak sunulmuştur. Mütakellimîn İmamı, Ehl-i Sünnet Reisi ve benzeri unvanları olan Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin kelâm alanındaki meseleleri ele alışında, akıl ile nakil arasında kurduğu dengeyi ve onun yöntemini ele alan bir çalışmadır. Araştırmada, İslam'ın akla verdiği değer ve Kur'an'ın akla hitap etmesi hususu etraflıca açıklanmıştır. Ayrıca, İmam Maturîdî'nin Ehl-i Sünnet muhaliflerine verdiği cevaplar üzerinde de durulmuştur. (Hareme, Merve Mahmud, 2009, 77-104).

SONUÇ

Hanefîlik ve Maturîdîlik üzerine yapılan Arapça araştırmalar, arzu edilen çoklukta değildir. Arap aleminde, son elli yıl içerisinde yapılan araştırmaları, genellikle, insaf hudutları içerisinde tarafsız kalanlar ve insaf hudutları içerisinde kalmayanlar şeklinde iki kısma ayırmak mümkündür.

Bu çalışmada sıralanan, Hanefîlik ve Maturîdîlik üzerine yapılan çalışmalardan anlaşıldığı üzere, Mâtürîdî ve onun fikirlerini benimseyenler, Mâverâünnehir'de yayılmaya çalışan Haricilik, Mutezile ve Şia yayılmacılığına karşı önemli bir mücadele vermişlerdir. İmâm Mâtürîdî, görüşlerini eleştirerek çürüttüğü, hata ve yanlışlarını ortaya koyduğu farklı fırka mensuplarını tekfir etmeye teşebbüs etmemiştir. İmam Mâtürîdî, Hanefîliği Mu'tezile'ye yaklaştırmak isteyenlerin önünü kesin bir hatla kesmiştir.

Hanefiyye ve Maturîdiyye'ye göre Ehl-i Kible birbirlerini tekfir etmemelidir. Ehli Kible'nin birbirlerini katletmesi İslam akaidine göre en büyük günahlardandır.

Günümüz İslam dünyasındaki terör belasına ve Şîa'nın çok katı tutumları ile İslam dünyasını bunaltmasına karşı Hanefîlik ve Maturîdîliğin bir çözüm sunabileceğine

inanmaktayız. Bu nedenle Hanefilik ve Maturîdilik üzerinde daha çok araştırma ve yayın yapılmasına acilen ihtiyaç vardır.

Kaynaklar

A'zamî, Velîd, **Medresetu İmam Hanife, Târîhuha ve Terâcimu Şuyuhihâ ve Muderrîsiha**, Bağdat 1983.

Bağçeci, Muhiddin, “Maturîdi'nin Kelam Metodu” **Ebû Mansur es- Semerkandî Maturîdî**, Yayınlayan; Ahmet Hulûsi Köker, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayın No : 6, Kayseri 1986, ss. 23-32.

Cağm, Nu'man, **Dirâsetun Tahlîliyyetun li-Mefhûmi'l- İstihsan fi'l- Mezhebi'l- Hanefî, Mecelletu'l- İslam fi Asya**, Cilt II, sayı 2, Malazya 2005.

Cündî, Abdulhalîm, **Ebu Hanife Batalu'l- Hurriyye ve'- Tesâmuh fi'l- İslâm أبو حنيفة بطل الحرية و التسامح في الاسلام**, Daru'l- Meaârif, Kahire 1983.

Damra, Abdulcelil Züheyr, **Zahiratü't-Tirmîz bi'l-Harf fi Musannifâti'l- Mezâhibi'l-Fıkhiyyeti'l- Erba'a**, Kuwait 2006.

Ebu Zehra, İmam Muhammed Ebu Zehra, **Tarihu'l-Mezahibi'l- İslamiyye**, Kahire 2009.

Ebu'l Hâc, Salâh Muhammed, **İmamu'l-Eimmeti'l-Fukehâ Ebu Hanîfe b. Nu'man**, Amman 2006.

Efgânî, Şems es-Selefi el- Efgânî, **Adâu'l-Maturîdiyye li'l-'Akîdeti's-Selefiyye, el-Maturîdiyye ve Mevkıfuhum min Tevhîdi'l-Esmâi ve's-Sifât**, Taif 1998.

El- Ensarî, Abdullah b. İbrahim (Hazırlayan), Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Hanefî el-Semerkandî **Şerhu'l- Fihhi'l- Ekber** Haydarabat 1321 H.

El- Hac, Salah Muhammed, **İmamu'l-Eimmeti'l-Fukahâ'**, Amman 2006.

El-Âlemî, Abdurrahim, “Menhecü İmam el Maturîdî fi Tefsîr'il- Kur'an Beyne 'İlmi'l-Kelâm ve Usûli'l-Ahkâm”, **Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdilik** Konulu Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu: 261, İstanbul 2009, ss. 331-349.

Gavcî, **Ebu Hanife en-Nu'man أبو حنيفة النعمان** (80-150 H.) , Daru'l- Kalem, Dımaşk 2009.

Goşe, Muhammed Haşim, **el-Kuds fi Ahdi'l- Osmanî**, Amman 2009.

Harbî, Ahmed b. Awad b. Dâhil el- Lehîbî el- Harbî, **el-Mâtürîdiyye - Diraseten ve Takvîmen** (الماتريدية دراسة و تقويم) , Riyad 1409H.

Hareme, Merve Mahmud, “Beyne'l-Nakli ve'l- Akli Menhecü'l- İmam Ebû Mansur el- Maturîdî..” **Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdilik** Konulu Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu: 261 2009, ss. 77-104.

Kevserî, Muhammed Zâhid b. El- Hasen el- Kevserî, **Te'nîbu'l- Hatîb alâ Mâ Sâgahu fi Tercemeti Ebî Hanife mine'l- Ekazîb**, Kahire 1998.

Muhammed - Hamâdî, Saddam Casim Muhammed - Mahmud Feyyaz Hamâdî, “Ebu Mansur el-Maturîdî fi Ne'eti'l- Maturîdiyye”, **Mecelletu Diyala مجلة ديالى** sayı 26, Diyala University (Irak) 2007, ss. 590 - 605.

Nedvî, Ali Ahmed Gulam Muhammed, **El- Kavâ'idu ve'd- Davabıtı'l-Fıkhiyye el-Vâkıa fi Kitabi't-Tahrir li'l-Husayri Ta'likan ve Tatbikan**, Henün Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mekke 1410H.

Nemle, Abdulaziz b. Abdullah b. Ali (Hazırlayan), Muhammed b. Hasen b. Ebî Yahya Ahmed el Kevâkibî, el- Halebî el- Hanefî, **Manzûmātu Usûlu'l-Fıkh Dirâsetun Nazariyye Vasfiyye**, Qassim University 2012.

Özek, Ali,, Opening Speech in The Symposium Titled “The Great Turkish Scholar Mâtürîdî and Mâtürîdîsm”, **Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdilik**

Sempozyumu, 22 - 24 Mayıs 2009 İstanbul “Açılış Konuşması”, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu: 261, İstanbul 2012, 14-23.

Rifâî, Mahmud Tevfik Abdullah el-Avatî er-Rifâî (tetkik), El-Kâdı Ebî Zeyd Abdulah b. Ömer İsa ed-Debûsî, **Kitabu’-l- Esrar fi’l-Usûl ve’l-Furû’ fî Tahvîmi Edilleti’ş-Şer’i**, I-IV, Amman 1999.

Şehrî, Zahir b. Muhammed. Sa’îd eş-Şehrî, **Havarîku’l- ‘Âde İnde Maturîdî خوارق العادة عند الماتريدی**, 1431 H. ?

Şeyhulislam Mustafa Sabri Efendi, **Mevkîfu’l- Aklı ve’l- Alem**, I-IV, Beyrut 1981.

Uzunpostalıcı, Mustafa, “ Ebu Hanife”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1994, Cilt X, 131-137.